

Марусяк Лідія,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Мазепи, 29, м. Львів, 79059; lidabat@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9268-7580>

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ЙОГО СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ

Анотація. Стаття є теоретичним дослідженням цивільно-правового методу як регулятора суспільних відносин, що становлять предмет цивільного права та як сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних правовідносин. Наголошується, що завдяки цивільно-правовому методу як способу впливу на особисті немайнові і майнові відносини забезпечуються функціональний зв'язок усіх елементів та взаємодія і послідовний розвиток основних стадій механізму цивільно-правового регулювання. Метод цивільно-правового регулювання відіграє роль одного з критеріїв виділення галузі цивільного права із системи права, служить створенню необхідних юридичних умов реалізації цивільної правосуб'єктності усіма, хто нею наділений. Дослідження наукових джерел показує, що цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин є такий спосіб впливу на суспільні відносини, який є дозвільним, характеризується наділенням суб'єктів на засадах їх юридичної рівності здатністю правоволодіння, диспозитивністю та ініціативністю, забезпечує встановлення правовідносин на основі правової та майнової самостійності сторін. Тобто, основними, найбільш важливими, рисами методу цивільно-правового регулювання є: юридична рівність учасників цивільних правовідносин; автономія волі учасників; майнова самостійність учасників цивільних правовідносин. Відзначається, що головною ознакою методу цивільно-правового регулювання є категорія диспозитивності. Диспозитивність слід визначати як внутрішньо сформовану, зацікавлену спрямованість суб'єктів цивільних правовідносин ініціативно набувати та здійснювати на власний розсуд цивільні права та обов'язки. Елементами змісту цивільно-правової категорії диспозитивності є воля, інтерес, ініціатива, вільний розсуд суб'єкта цивільних прав. В органічній єдності ці елементи утворюють цілісну цивільно-правову категорію диспозитивності.

Ключові слова: цивільне право, суспільні відносини, цивільно-правове регулювання, загальний метод, метод цивільно-правового регулювання, диспозитивність, імперативність, автономність волі, вільний розсуд, ініціативність.

Marusiak Lidia,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at the Department of Law, The Lviv Institute of the Private Joint Stock Company «Higher education institution «The Interregional Academy of Personnel Management», 29, Mazepa Str., Lviv, 79059; lidabat@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9268-7580>

CIVIL – A LEGAL METHOD OF REGULATING SOCIAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF ITS MODERN UNDERSTANDING

Abstract. The article is a theoretical study of the civil law method as a regulator of social relations that constitute the subject of civil law and as a set of specific means of influence on participants in civil legal relations. It is emphasized that thanks to the civil law method as a way of influencing personal non-property and property relations, the functional connection of all elements and interaction and the consistent development of the main stages of the mechanism of civil regulation are ensured. The method of civil regulation plays the role of one of the criteria for the allocation of civil law from the system of law, serves to create the necessary legal conditions for the implementation of civil legal personality to all who are endowed. Research of scientific sources shows that the civil legal method of regulating social relations is a way of influencing social relations, which is permissive, characterized by the granting of subjects on the basis of their legal equality by the ability of legal ownership, dispositive and initiative, ensures the establishment of legal relations on the basis of legal and property the independence of the parties. That is, the main, most important, traits of the method of civil regulation are: legal equality of participants in civil legal relations; autonomy of the will of the participants; Property independence of participants of civil legal relations. It is noted that the main feature of the method of civil regulation is the category of dispositive. Dispositiveness should be defined as

an internally formed, interested orientation of civil legal entities initiative to acquire and exercise civil rights and obligations at their own discretion. The elements of the content of the civil law category of dispositiveness are the will, interest, initiative, free discretion of the subject of civil rights. In organic unity, these elements form a holistic civil law category of dispositiveness.

Key words: *civil law, social relations, civil regulation, general method, method of civil regulation, dispositive, imperative, autonomy of will, free discretion, initiative.*

Постановка проблеми. Фундаментальні проблеми цивільно-правового регулювання суспільних відносин не можуть залишатися поза увагою цивілістичної науки. Однією з таких проблем є питання щодо сутності цивільно-правового методу. Цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин традиційно займає одне з провідних місць у досвіді осмислення цивільного права як самостійної галузі і є одним із визначальних елементів цивільного права та, водночас, залишається одним із спірних питань у вітчизняній цивілістичній традиції. Цивільне право має власний, властивий саме йому, метод впливу на суспільні відносини, який виступає одним з основних критеріїв конститування цієї галузі права.

Вітчизняна правова система та юридична наука, в тому числі й наука цивільного права, в умовах модернізаційних трансформацій, пов'язаних зі змінами ідеалів й пріоритетів державно-правового розвитку у зв'язку з процесами євроінтеграції та тенденцією розвитку і наближення європейських правових систем, інтенсивним розвитком цивільного обороту та ринкових відносин та ускладненням їх правової регламентації, переживають період свого оновлення й самовизначення [9, с. 23].

У цих умовах проблема методу цивільно-правового регулювання суспільних відносин не втрачає своєї актуальності, особливо у контексті його сучасного розуміння та у світлі конвергенції приватного та публічного права. Соціально-економічні, політичні, культурологічні та інтелектуальні виклики сучасності, докорінні зміни, що відбуваються в нашій державі, з об'єктивністю призвели до виникнення нових правових явищ, а також необхідності переосмислення, ревізії та якісної модернізації багатьох положень юридичної науки, в тому числі й цивілістики, сформульованих ще у радянський період. Усе це зумовлює важливість формування чіткого, уніфікованого категоріального апарату, інструментом якого є поняття «метод правового регулювання».

Характеристика методу цивільно-правового регулювання дає розуміння того, яким чином цивільне право здійснює свою регулятивну роль, як домагається необхідної чи бажаної поведінки осіб.

Встановити й оцінити стан досліджуваної проблеми дозволило вивчення праць вітчизняних вчених: О.Є. Аврамової, Т. В. Боднар, А.Б. Гриняка, О. В. Дзери, А. М. Колодія, Н.С. Кузнецової, І.С. Лукасевич-Крутник, В.В. Луця, В.В., Мазура, Р. А. Майданика, Н.В. Міловської, Є.О. Мічуріна, О.О. Отраднової, М.Д. Пленюк, С.О. Погрібного, З. В. Ромовської, І.Я. Сенюти, С.О. Сліпченко, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Н.В. Федорченко, Р.Б. Шишки, В. Л. Яроцького та інших. Проте, незважаючи на значні цивілістичні досягнення, питання, що постали на сучасному етапі реформування теорії цивільного права, зокрема, пов'язані із визначенням методу цивільно-правового регулювання суспільних відносин, не отримали належного висвітлення. Тому цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин вимагає подальшого наукового осмислення, що систематизує накопичені позитивні знання про окремі елементи явища, що вивчається.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз та систематизація наукових підходів до визначення цивільно-правового методу регулювання суспільних відносин у контексті його сучасного розуміння

Виклад основного матеріалу. Різноманітність суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, вимагають певних комбінацій юридичних засобів, які вказують на метод правового регулювання – підхід до впорядкування певної сфери суспільних відносин, що обумовлює використання того чи іншого специфічного комплексу юридичних засобів. Якщо предмет правового регулювання дає відповідь на питання, що регулює право, то метод – як регулюються правом певні суспільні відносини, що входять до предмета правового регулювання [7, с. 139].

Метод правового регулювання необхідно розглядати у двох аспектах: по-перше – як загальний метод, що властивий системі права, який вбирає всі правові особливості цієї системи, є одним з найважливіших компонентів у системі різноманітних способів впливу на волю членів суспільства, лежить над фактичними суспільними відносинами і впливає на встановлення напрямку меж і цілей вольових актів суб'єктів

даних відносин; по-друге – як галузевий метод правового регулювання, в якому знаходять свій вияв найважливіші юридичні закономірності тієї чи іншої галузі права, та який відображає специфіку загального становища суб'єктів галузі права в правовідносинах [13, с. 52–54].

Метод цивільно-правового регулювання – це сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних відносин, що характеризуються, передусім, юридичною рівністю сторін, а також наданням останнім можливості врегулювання цих відносин на засадах їхнього вільного розсуду за винятками, встановленими цивільним законодавством [11, с. 533].

Завдяки цивільно-правовому методу як способу (точніше, сукупності способів) впливу на особисті немайнові і майнові відносини забезпечуються функціональний зв'язок усіх елементів та взаємодія і послідовний розвиток основних стадій механізму цивільно-правового регулювання і в кінцевому підсумку (в ідеалі) настає той правовий ефект, на досягнення якого спрямоване його функціонування [14, с. 16–20].

У цивілістичній літературі панує думка щодо існування у цивільно-правовому методі регулювання трьох способів впливу права на суспільні відносини: соціально небезпечні варіанти поведінки держава забороняє, передбачаючи покарання за порушення уведених заборон; соціально корисні – дозволяє, встановлюючи межі можливої поведінки; соціально необхідні – утверджує у вигляді обов'язкового припису, визначаючи належну поведінку суб'єкта.

У сучасній доктрині метод цивільного права як галузі приватного права розглядається як специфічний спосіб впливу на поведінку учасників правовідносин, що застосовується державою; як засіб впливу на цивільні відносини, що становлять його предмет; як система цивільно-правових способів формування поведінки юридично рівних учасників правовідносин (фізичних і юридичних осіб, публічних утворень) як приватних осіб; як сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних відносин [10, с. 36].

Наукові дослідження методу правового регулювання нерозривно пов'язані із дослідженнями предмета правового регулювання. Як відомо, суспільні відносини, що становлять предмет цивільного права, мають комплексний характер, оскільки пов'язані з реалізацією групи майнових та немайнових прав його учасників. Наявність специфіки предмета передбачає використання специфічного методу, оскільки сам метод має похідний характер від предмета цивільного

права. Зміст та вплив методу правового регулювання визначаються характером майнових та особистих немайнових відносин таким чином, щоб такий вплив був ефективним та досягав поставлених цілей, на які він розрахований, та відповідав природі регульованих відносин.

Але, як відмічає Н. Кузнєцова, ніяк не зменшуючи значення предмету (тобто тих суспільних відносин, які входять у сферу правового регулювання), ми, тим не менш, маємо завжди пам'ятати, що саме метод виступає тим засобом (механізмом), за допомогою якого ми здійснюємо пошук суспільних відносин, що охоплюються предметом цивільного права. У такому розуміння метод виступає своєрідним «індикатором цивілістичності» [3, с. 23]. Однак, на думку вченої, цим він не вичерпує свою роль у процесі правового регулювання. Він «проявляється» в цивільно-правових відносинах шляхом виявлення в них приватно-правового змісту. Водночас суспільні відносини, набуваючи правову форму цивільно-правових, несуть у собі характерні риси методу, властиві саме цивільному праву: юридична рівність учасників, диспозитивність прав та обов'язків, організаційну та майнову автономію та інші [3, с. 23].

Під диспозитивністю Я. Романюк розуміє заснову на нормах права правову свободу суб'єктів цивільного права у виборі варіанта поведінки, тобто можливість правомірно, у встановлених межах набувати суб'єктивних цивільних прав і юридичних обов'язків, визначати (формувати) структуру суб'єктивних цивільних прав, здійснювати суб'єктивні цивільні права, використовувати форми (порядок) і способи захисту порушених прав, а також вибирати розмір та форми притягнення до цивільно-правової відповідальності [8, с. 140].

Схожу думку висловлює й Н. Чубоха, котра вбачає зміст диспозитивності у можливості самостійно обирати варіанти відповідної поведінки, у праві вступати чи не вступати у цивільні правовідносини, звертатися до суду за захистом чи ні, у відсутності будь-якої підтримки у реалізації приватних інтересів [14, с. 300].

Аналіз норм ЦК України дозволяє стверджувати, що його норми містять елементи диспозитивності. Зокрема, ч. 1 ст. 1 ЦК України передбачає, що цивільні відносини засновані на юридичній рівності та вільному волевиявленні їх учасників; ч. 1 ст. 12 ЦК України – особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд; ч. 3 ст. 6 ЦК України – сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої

відносини на власний розсуд; ч. 1 ст. 319 ЦК України – власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд та інші [12].

Щодо диспозитивності та інших характерних рис методу цивільно-правового регулювання, варто погодитись із думкою С. Харитонова, що для методу цивільно-правового регулювання у більшості випадків властивою є відсутність категоричних приписів учасникам цивільних відносин діяти певним чином (виняток складають цивільні охоронні відносини – деліктні зобов'язання тощо), внаслідок чого він отримав назву «диспозитивного», як такий, що відображує засади диспозитивності в правовому регулюванні, на відміну від методу імперативного – властивого праву публічному [11, с. 533]. Втім, вважає вчений, враховуючи ту обставину, що терміном «диспозиція» у теорії права позначається частина правової норми, котра визначає дозволена поведінку суб'єкта, обов'язкову (необхідну) або заборонену (неприпустиму), більш коректним здається вести мову не про «диспозитивний», а скажімо, про «уповноважуючий» (правонаділяючий) або про «дозволяючий метод». Разом з тим, оскільки цивільно-правовий метод містить також елементи обов'язкового (імперативного) припису, можна стверджувати, що до нього входять як правонаділяючий елемент, так і елемент імперативний [11, с. 533].

Суголосною з цією думкою є й правова позиція С. Завальнюка, котрий також наголошує на тому, що цивільно-правовий метод містить у собі як правонаділяючий елемент, так і імперативний елемент [2, с. 30].

Характерними рисами диспозитивного уповноважувального (правонаділяючого) елементу методу цивільно-правового регулювання, з погляду С. Завальнюка і С. Харитонова, є: 1) юридична рівність сторін; 2) ініціатива сторін при встановленні правовідносин; 3) можливість вибору учасниками цивільних відносин варіанту поведінки, що не суперечить засадам цивільного законодавства і моральності суспільства. Характерними рисами імперативного елементу цивільно-правового методу є: 1) юридична рівність сторін; 2) виникнення правовідносин незалежно від бажання учасників цивільних відносин внаслідок безпосереднього припису закону; 3) можливість вибору учасниками цивільних відносин варіанту поведінки, лише у межах, точно визначених актами цивільного законодавства [2, с. 30; 11, с. 533].

Категорично проти включення елементів обов'язкового (імперативного) припису

у цивільно-правовий метод Л. Музика. Вчена, розкриваючи проблему конвергенції приватного та публічного у цивільному праві, акцентує увагу на необхідності чіткого розмежування імперативного методу та імперативних норм [4, с. 7]. На її думку, методом цивільного права залишається винятково диспозитивний метод. Імперативне врегулювання окремих відносин у цивільному праві здійснюється за допомогою імперативних норм, але в межах диспозитивного методу [4, с. 28]. Авторка зазначає, що нині у правовій доктрині спостерігається підміна понять – маючи на увазі імперативні норми, аналізують імперативний метод. Що, з її погляду, докорінно неправильно. Імперативний метод характеризується вертикальними відносинами владного підпорядкування, субординації. Що є неприйнятним для цивільного права. Мова може і повинна йти про можливість та доречність застосування імперативних норм у цивільному праві (наприклад, зобов'язання про відшкодування шкоди, повернення необґрунтовано отриманого майна, вимоги щодо оформлення окремих видів угод тощо). У цьому правова природа цих відносин змінює свою сутність на владне підпорядкування і субординацію. Виникнення цих відносин залежить від волевиявлення осіб. Наприклад, особа бажає укласти угоду купівлі-продажу і її не можна змусити або схилити до цього, суб'єкт самостійно визначається з контрагентом і вже задля стабільності відносин у сфері нерухомості та для захисту самих учасників цих відносин, встановлені чіткі імперативні положення щодо їх оформлення – письмова форма, нотаріальне посвідчення; державна реєстрація. Як бачимо, відносини владної субординації, яка характерна для імперативного методу, – не виникають [5, с. 232–239]. Застосування імперативних приписів зовсім не означає, що автоматично включається владна субординація та примус. Держава встановлює імперативні норми в усіх галузях права і це не є підставою стверджувати про їх негайне врегулювання імперативним методом [5, с. 232–239].

На думку В. Васильєва, незважаючи на те, що імперативні норми можуть закріплювати права учасників цивільного правовідношення, імперативність проявляється не в обов'язковості реалізації цього права, інакше суб'єктивне право являло б собою обов'язок, а неможливість його ігнорування, нівелювання. Імперативна цивільно-правова норма наділяє суб'єкта правом безальтернативно, однак, чи реалізовувати таке право або ж ні, залежить від волі управненого суб'єкта [1, с. 10].

Більшість вчених визнають, що основною ознакою методу цивільно-правового регулювання, яка найповніше відображає його сутність, є ідея цивільно-правової рівності і самостійності учасників цивільного обороту, яка у цивільному праві проявляється як можливість суб'єктів цивільних правовідносин здійснювати свої суб'єктивні цивільні права і які здатні не тільки підкорятися нормам цивільного права, а й створювати їх своєю волею у вигляді угод та договорів.. Норми цивільного права передбачають широкі можливості для учасників правовідносин у сфері цивільного обороту, але останні повинні здійснювати свої права та діяти виключно у межах, встановлених законом. Така можливість у сукупності створює певну самостійність для суб'єктів цивільних правовідносин у реалізації ними цивільних прав.

Виступаючи основною рисою цивільно-правового методу, юридична рівність суб'єктів цивільних правовідносин обумовлює існування інших важливих ознак цього методу, які тісно взаємопов'язані: воля учасників цивільних правовідносин є автономною, тобто, правова автономія сторін, що виключає будь-які відносини підпорядкованості та влади; право вибору лінії поведінки у відносинах, тобто, диспозитивність, можливість здійснювати права та виконувати обов'язки відповідно до індивідуальної моделі поведінки, встановленої ними на основі диспозитивних правил; наявність у кожній стороні відокремленого майна та можливість самостійного розпорядження майном (майнова самостійність); відшкодувальний характер методу: так, якщо права однієї із сторін були порушені, то вона може вимагати відшкодування завданих збитків, скасування акта, що є незаконним, визнання її права тощо, тобто цивільно-правовий примус, направлений не на покарання порушника, а на відновлення права потерпілої сторони, завдяки якому забезпечується дотримання закону та договірних зобов'язань сторонами; позовний судовий порядок захисту прав, при цьому потерпіла особа розпоряджається самостійно своїм правом на захист порушеного права, тобто. може реалізувати своє право на захист, а може і відмовитися від застосування примусових заходів щодо захисту своїх прав та інтересів.

Проте, така свобода все ж таки має обмеження, як і саме право: особа здійснює своє суб'єктивне цивільне право в межах закону, не на шкоду іншим учасникам цивільних правовідносин та докільцю. Зокрема, згідно зі ст. 13 ЦК України особа зобов'язана при здійсненні суб'єктивного цивільного права утримуватися

від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди докільцю або культурній спадщині, додержуватися моральних засад суспільства тощо [12].

У договірних відносинах сторони наділяються не тільки правами, а й обов'язками по відношенню один до одного. Під суб'єктивним цивільним обов'язком прийнято розуміти міру належної поведінки зобов'язаного суб'єкта правовідносин. У випадках невиконання або неналежного виконання покладеного обов'язку, боржник вважається винною стороною (правопорушником), і в примусовому (судовому) порядку повинен виконати основний обов'язок взятий на себе за договором, а також виконати додатковий обов'язок, який додатково виникає при невиконанні чи неналежному виконанні боржником покладених основних обов'язків. Додатковий обов'язок, в даному випадку, розглядається як додатковий засіб примусу за правопорушення (санкція). Виконання суб'єктивного цивільного обов'язку в примусовому порядку є цивільно-правовою відповідальністю [6, с. 175].

Висновки. Отже, дослідження наукових джерел показує, що цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин є такий спосіб впливу на суспільні відносини, який є дозвольним, характеризується наділенням суб'єктів на засадах їх юридичної рівності здатністю правоволодіння, диспозитивністю та ініціативністю, забезпечує встановлення правовідносин на основі правової та майнової самостійності сторін.

Тобто, основними, найбільш важливими, рисами методу цивільно-правового регулювання є: юридична рівність учасників цивільних правовідносин (суб'єкти цивільного права мають рівні підстави виникнення, зміни та припинення суб'єктивних цивільних прав у їх носіїв незалежно від матеріальної та соціальної нерівності, жоден із учасників не має владних повноважень щодо іншого учасника, мають рівні підстави відповідальності за цивільні правопорушення); автономія волі учасників (кожен із учасників має право самостійно і вільно формувати і проявляти свою волю, визначати, вступати йому в цивільні правовідносини чи ні); майнова самостійність учасників цивільних правовідносин (кожен з учасників має відокремлене майно на праві власності або іншому речовому праві, яким несе відповідальність за своїми зобов'язаннями).

Метод цивільно-правового регулювання відіграє роль одного з критеріїв виділення галузі цивільного права із системи права, метод у складі цивільно-правового режиму забезпечує актуальний порядок регулюючого впливу

галузі на суспільні відносини, що складають її предмет, крім того, включаючи у змістовному розрізі прийоми цивільно-правового регулювання, метод служить створенню необхідних юридичних умов реалізації цивільної правосуб'єктності усіма, хто нею наділений.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильев В. Диспозитивність норм цивільного права з точки зору формально догматичного підходу. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С.10–14.
2. Вступ до приватного права: навчально-методичний посібник / за ред. проф. Є. О. Харитонов. Одеса: Фенікс, 2019. 200 с.
3. Кузнецова Н. С. *Предмет та система сучасного цивільного права України. Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2017. С. 22–25.
4. Музика Л. А. Цивільно-правова політика України: автореф. дис. д-ра юрид. наук. 12.00.03. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2021. 41 с.
5. Музика Л. А. Щодо конвергенції приватного і публічного у цивільному праві. *Право України*. 2014. № 1. С. 232–239.
6. Надьон В. В. Співвідношення суб'єктивного цивільного обов'язку та цивільно-правової відповідальності. *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф.* 27 трав. 2016р. МВС України, Харків. нац.ун-т внутр. справ; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2016. 400 с.
7. Романюк Я. М. Правова природа диспозитивних норм цивільного права України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С.138–151.
8. Сопільник Р. Л. Тенденції розвитку цивільно-правової політики України в умовах євроінтеграції: порівняльно-правовий аспект. *Академічні візії*. 2021. Вип.1. С. 23–30.
9. Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навчальний посібник / за ред. Ю. М. Жорнокуя, Л. В. Красицько. Харків : Право. 2017. 808 с.
10. Харитонов С. О. До питання про визначення цивільного права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. С. 531–536.
11. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
12. Чабаненко М. М. Загальноправовий та галузевий методи правового регулювання. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2015. № 11. С. 52–58.
13. Чубоха Н. Ф. Принцип диспозитивності у цивільному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Випуск 21. Частина II. Том 1. С. 299–302.
14. Яроцький В. Л. Загальна характеристика механізму цивільно-правового регулювання. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали

міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова. Харків. 27 лют. 2015 р. Харків. 2015. С. 16–20.

REFERENCES:

1. Vasylyev, V. (2018). Dyspozytyvnist' norm tsyvil'noho prava z tochky zoru formal'no dohmatychnoho pidkhotu [Dispositivity of civil law norms from the point of view of a formally dogmatic approach]. *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 12. S.10–14. [in Ukrainian]
2. Vstup do pryvatnoho prava: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Introduction to private law: educational and methodological guide]. za red. prof. YE. O. Kharytonova. Odesa: Feniks, 2019. 200 s. [in Ukrainian]
3. Kuznyetsova, N. S. (2017). Predmet ta sistema suchasnoho tsyvil'noho prava Ukrayiny. Problemy tsyvil'noho prava ta protsesu [Subject and system of modern civil law of Ukraine. Problems of civil law and process]. Kharkiv, S.22–25. [in Ukrainian]
4. Muzyka, L. A. (2021). Tsyvil'no-pravova polityka Ukrayiny: avtoref. dys. d-ra yuryd. nauk [Civil and legal policy of Ukraine: autoref. thesis Doctor of Law of science]. 12.00.03. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny, Kyiv, 41 s. [in Ukrainian]
5. Muzyka, L. A. (2014). Shchodo konverhentsiyi pryvatnoho i publichnoho u tsyvil'nomu pravi [Regarding the convergence of private and public in civil law]. *Pravo Ukrayiny*. № 1. S.232–239. [in Ukrainian]
6. Nad'on, V. V. (2016). Spivvidnoshennya sub'yektyvnoho tsyvil'noho obov'yazku ta tsyvil'no-pravovoyi vidpovidal'nosti [Correlation of subjective civil duty and civil legal liability]. *Problemy tsyvil'noho prava ta protsesu: materialy nauk.-prakt. konf.* 27 trav. 2016 r. MVS Ukrayiny, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav; Vseukr. hromad. orh. «Asotsiatsiya tsyvilistiv Ukrayiny». Kharkiv: KHNUVS, 400 s. [in Ukrainian]
7. Romanyuk, YA. M. (2016). Pravova pryroda dyspozytyvnykh norm tsyvil'noho prava Ukrayiny [The legal nature of the dispositive norms of the civil law of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*. № 4 (87). S. 138–151. [in Ukrainian]
8. Sopil'nyk, R. L. (2021). Tendentsiyi rozvytku tsyvil'no-pravovoyi polityky Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi: porivnyal'no-pravovyy aspekt [Trends in the development of the civil law policy of Ukraine in the context of European integration: a comparative legal aspect]. *Akademichni viziyi*. Vyp.1. S. 23–30. [in Ukrainian]
9. Suchasni problemy tsyvil'noho prava ta protsesu: navchal'nyy posibnyk [Modern problems of civil law and process: study guide]. za red. YU. M. Zhornokuya, L. V. Krasyt's'ko. Kharkiv : Pravo. 2017. 808 s. [in Ukrainian]
10. Kharytonov, S. O. (2004). Do pytannya pro vyznachennya tsyvil'noho prava Ukrayiny [To the ques-

- tion of defining the civil law of Ukraine]. Aktual'ni problemy derzhavy i prava. S. 531–536. [in Ukrainian]
11. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon vid 16.01.2003 № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Civil Code of Ukraine: Law dated January 16, 2003 No. 435-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2003. № 40–44. St. 356. [in Ukrainian]
  12. Chabanenko, M. M. (2015). Zahal'nopravovyy ta haluzevyy metody pravovoho rehulyuvannya [General and branch methods of legal regulation]. Naukovo-informatsiynyy visnyk «Pravo». № 11. S. 52–58. [in Ukrainian]
  13. Chubokha, N. F. (2013). Pryntsyp dyspozytyvnosti u tsyvil'nomu pravi [The principle of discretion in civil law]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Vypusk 21. Chastyna II. Tom 1. S. 299–302. [in Ukrainian]
  14. Yarots'kyi, V. L. (2015). Zahal'na kharakterystyka mekhanizmu tsyvil'no-pravovoho rehulyuvannya [General characteristics of the mechanism of civil law regulation]. Aktual'ni problemy pryvatnoho prava: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyach. 93-y richnytsi z dnya narodzh. V. P. Maslova. Kharkiv. 27 lyut. 2015 r. Kharkiv. S. 16–20. [in Ukrainian]